

УДК 351:336.221.26

В. В. Нонік,
професор з науково-педагогічної роботи, юридичних та соціальних питань,
Житомирський державний технологічний університет

ТИПОЛОГІЯ КОРУПЦІЙНИХ ВІДНОСИН: ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ ПОГЛЯД

V. Nonik,
Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work, legal and social issues, Zhytomyr State Technological University

TYPOLOGY CORRUPTION RELATIONS: PUBLIC MANAGEMENT OUTLOOK

Статтю присвячено дослідженню класифікацій основних форм і видів корупції на основі визначення її специфіки. Системно представлено погляди науковців щодо групування форм і видів корупції, що створює теоретичну основу для застосування профілактичних заходів вже на ранніх стадіях корупційної поведінки. Доведено, що виділення класифікаційних ознак дає змогу найбільш повно представити сутність і зміст корупції як явища, що існує на стику сукупності суміжних наук. Представлено узагальнюючу типологію корупційних відносин, в основу якої покладено характеристику корупції як об'єктивно зумовленого, складного за складом суспільного явища, невід'ємною частиною якого є економічні, політичні, соціокультурні та інші відносини.

The article is devoted to the study of classifications of the main forms and types of corruption on the basis of its specificity. Systemically presented the views of scholars on the grouping of forms and types of corruption, which creates the theoretical basis for the application of preventive measures already in the early stages of corruption behavior. It is proved that the allocation of classification marks enables one to fully present the essence and content of corruption as a phenomenon that exists at the junction of the set of related sciences. The general typology of corruption relations is presented, which is based on the characteristic of corruption as an objectively predetermined, complex composition of the social phenomenon, an integral part of which are economic, political, socio-cultural and other relations.

On the basis of systematization of the classification features of the types and forms of corruption, the key theses are taught: corruption is a multifaceted problem; corruption has many aspects that are not always easy to detect; Corruption can take on different forms and come from the most diverse sources; the impact of corruption can be felt at different levels; corruption is not a fact artificially created, imposed and alien to society, but an objectively determined, complex compositional social phenomenon, an integral part of which is economic, political, socio-cultural and other relations; in the system of public administration in Ukraine, which is characterized by internal contradictions, isolation from citizens, new hybrid corruption practices have taken root.

Ключові слова: форми корупції; види корупції; типологія, корупційні відносини, система державного управління.

Key words: forms of corruption; types of corruption; typology, corruption relations, system of public administration.

ВСТУП

Корупція є досить складним соціально-політичним явищем, передумови виникнення якого історичні. Цей негативний феномен охоплює різні сфери суспільного життя, зокрема політичну, управлінську, економічну, соціальну, правову, тому його вивчення потребує знань з різних галузей науки — політології, економіки, соціології, юриспруденції, психології, філософії, державного управління тощо.

Вивчення різних форм і видів проявів корупції дає змогу отримати найбільш повне уявлення про цей феномен, способи його існування, рівень проникнення у державні інституції, роль та ступені "участі" в суспільних процесах, а також всебічно дослідити механізми та умови протидії йому, тим самим знизити загрозу національній безпеці та демократичному розвитку нашої країни.

На сьогодні існує безліч класифікацій видів корупції та типів корупційних відносин, але більшість з них не

претендує на всебічне вичерпне відображення форм і видів корупційних практик, а обмежуються декількома ознаками досліджуваного явища.

Необхідність дослідження теоретичного підґрунтя подолання корупції зумовлюється тим, що вона за ефектом ланцюгової реакції породжує цілий спектр інших системних проблем. Класифікація її форм та видів створює базис знань для застосування профілактичних заходів вже на початкових етапах корупційної поведінки, застосування дієвих превентивних заходів з чіткою ідентифікацією всього арсеналу форм і механізмів протидії.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Шляхом дослідження стану наукової розробленості проблеми корупції системно представити типологію корупційних відносин, в основу якої покладено характеристику корупції як об'єктивно обумовленого, складного за складом суспільного явища, невід'ємною час-

тиною якого є економічні, політичні, соціокультурні та інші відносини.

РЕЗУЛЬТАТИ

Корупція є проявом кризи у сферах суспільного життя, що виражається у глибокій невідповідності між механізмами управління суспільством і фундаментальними цілями його розвитку. Держава самостійно не може подолати корупцію, оскільки її структури та органи є головними носіями цього явища, його середовищем. Іншими словами, держава не може боротися сама із собою, а зацікавленість в обмеженні цього явища має проявляти суспільство, його найбільш активні члени та їх громадські об'єднання [5, с. 34].

Впровадження конструктивних змін у характер відносин між інститутами громадянського суспільства та держави, громадянами та представниками державної влади у напрямі забезпечення правопорядку з боку органів державної влади та посадових осіб та підвищення значущості ціннісних установок сприяють формуванню антикорупційного мислення та жорсткої позиції щодо корупційних діянь.

На думку професора з Каліфорнії Р. Клітгаарда, корупція є наслідком неефективної діяльності інститутів суспільства, рівень якої можна визначити за такою формулою:

Корупція = монополія владних повноважень + свобода в ухваленні рішень — підзвітність [10, р. 19].

З огляду на наведену формулу В. Соловйов класифікує корупцію за такими критеріями [7, с. 25]:

— за суб'єктами взаємодії — громадяни та державні службовці, приватні компанії та чиновники, громадськість та політичне керівництво;

— за видом вигоди — отримання прибутку або зменшення витрат;

— за спрямованістю — внутрішня і зовнішня.

Крім того, як вважає науковець, корупцію розрізняють за способом взаємодії суб'єктів, ступенем ієрархічності, передбачуваності, за методом отримання неправомірних переваг.

Досліджуючи сутність корупції, Т. Качкіна виокремлює складові цього соціального явища, які у системному вигляді подані з позиції класифікаційних ознак [3, с. 15—16]:

— суб'єкта (той, ким здійснюється корупційне діяння) — державну (державний службовець, чиновник або посадовець) або приватну особу, офіційно наділену владними повноваженнями, статусом, авторитетом чи будь-якою монополією на діяльність, що дає їй можливість задовольняти власні інтереси за рахунок інтересів держави і суспільства. Суб'єктом у корупційних діяннях є й особа, яка добровільно або примусово сприяє задоволенню інтересів корупціонера;

— сторони корупційних відносин — суб'єктів, які задіяні в системі корупційних правопорушень;

— мету корупційного діяння — пряму матеріальну і/або нематеріальну вигоду, переваги в чому-небудь;

— спосіб реалізації — використання службових повноважень, статусу, авторитету;

— сферу поширення — державний, громадський і приватний сектори в усіх сферах суспільного життя, а також менталітет;

— об'єкт — суспільні відносини, які призводять до корупційних правопорушень;

— форми — хабар (підкуп у вигляді грошових коштів, майна, надання переваг, пільг, послуг матеріального або нематеріального характеру, що їх обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову), чинення тиску, примусу, злидництва, розкрадання, зловживання службовим становищем, непотизм, кримінальний лобізм та ін.;

— сутність — конфлікт інтересів, суперечність між приватними інтересами посадової особи та її службовими повноваженнями, які вона використовує для прийняття необ'єктивного або упередженого рішення.

М. Селіхов пропонує кілька класифікацій видів корупції, зокрема, за характером впливу на право — правопорушення і зловживання публічним правом.

Вчений підкреслює, що до корупційних правопорушень відносяться корупційні злочини, адміністративні проступки, цивільно-правові правопорушення та дисциплінарні проступки, що характеризуються ознаками корупції. Всі інші порушення, що не відносяться до правопорушень, є, на його думку, зловживаннями публічним правом і пов'язані з порушенням приписів юридичних норм.

За суб'єктивною ознакою виділяються такі види корупції, як елітарна (політична) корупція і корупція посадових осіб.

З погляду об'єкта впливу в структурі державного механізму М. Селіхов виділяє такі види корупції, як корупція в органах законодавчої влади, корупція в органах виконавчої влади та корупція в органах судової влади.

За національним складом учасників корупційних відносин корупція поділяється на транснаціональну (міжнародну) і внутрішньодержавну [8, с. 31—33].

Слід відзначити класифікацію видів корупційних правопорушень, що запропонована О. Мізерієм [4, с. 18—19]:

1) за статусом суб'єктів:

а) корупція в органах влади;

б) корупція в приватному секторі;

в) корупція в політиці, чи політична корупція;

2) за рівнями:

а) низова;

б) верхівкова;

в) вертикальна;

3) за ступенем суспільної небезпечності:

а) корупція-проступок;

б) корупція-злочин.

Таким чином, виділяються чотири основні види корупційних правопорушень:

— цивільно-правові делікти;

— дисциплінарні проступки;

— адміністративні правопорушення;

— злочини.

Необхідно відзначити, що, крім власне корупційних правопорушень, існують інші форми корупції:

— фаворитизм, при якому дії керівника, високопоставленої особи або правителя зумовлюються впливом їх "улюбленців", фаворитів;

— непотизм (кумівство) — висунення на керівні посади осіб на основі кровноспоріднених зв'язків;

— протекціонізм — заступництво з боку посадових осіб щодо підлеглих їм осіб, а також суб'єктів підприємницької діяльності в обмін за винагороду;

Таблиця 1. Типологія корупційних відносин

Критерій	Типи
За сферою виникнення корупційних відносин (середовище поширення корупції)	Корупція у сфері державного управління. Парламентська корупція. Корупція на підприємствах. Корупція під час виборів. Громадський сектор
Програмні цілі корупційних відносин	Економічна корупція (пов'язана з тіньовою економікою). Політична (корупція політичних діячів). Корупція державних службовців
Хто постає ініціатором корупційних відносин	Підкуп з ініціативи особи, яка звертається з проханням до посадовця. Вимагання хабарів за ініціативою посадовця
Хто є хабародавцем	Індивідуальний хабар (з боку громадянина). Підприємницький хабар (з боку підприємств). Кримінальний підкуп (з боку кримінальних структур, наприклад, наркомафії)
Форма вигоди, яку отримує одержувач хабара від корупції	Матеріальна: - хабарництво. Нематеріальна (обмін послугами): - клієнталізм (його різновид - протекціонізм). - лобізм. - фаворитизм. - непотизм - незаконне привласнення публічних коштів для приватного використання
Цілі корупції з точки зору хабародавця	Хабар за порушення службових обов'язків. Хабар «за доброзичливе ставлення»
Ступінь централізації антикорупційних відносин	Централізована корупція «знизу вгору» (хабарі, регулярно збираються нижчестоящими чиновниками та розподіляють між ними та керівництвом). Децентралізована корупція (кожен хабародавець діє за власною ініціативою)
Рівень поширення корупційних відносин	Внутрішньодержавна: - Низова корупція (в нижчому і в середньому ешелонах влади) - Централізована (вертикальна) корупція «зверху вниз» (хабарі регулярно збираються вищими чиновниками, частково передаються їх підлеглим). - Верхівкова корупція (інституційна). Міжнародна корупція
Повторюваність корупційних відносин	Випадкова (одноразова). Системна
Вплив на право корупційних відносин	Правопорушення: - цивільно-правові делікти. - дисциплінарні проступки. - адміністративні правопорушення. - злочини. Зловживання
Результативність корупційних відносин	Отримання прибутку. Зменшення витрат

— лобізм — діяльність представників економічно сильних структур, що впливають на державну політику;

— незаконний розподіл і перерозподіл суспільних ресурсів і фондів;

— незаконна приватизація;

— незаконна підтримка і фінансування політичних структур (партій, громадських об'єднань);

— вимагання;

— надання пільгових кредитів, замовлень;

— знаменитий російський "блат" (використання особистих контактів для отримання доступу до суспільних ресурсів — товарів, послуг, джерел доходу, привілеїв) тощо [1, с. 72].

З точки зору виникнення та поширення корупційно-тіньових відносин доцільно приділити увагу типологізації, що представлена в наукових працях Н. Судьбіної. В основу типології корупційних відносин авторка покладає трирівневу структуризацію корупції.

На першому рівні корупція спрямована на створення фінансової бази впливових тіньових угруповань влади і пов'язана з незаконним фінансуванням, у тому числі політичних кампаній, партій і угруповань, інших державних і громадських організацій.

На другому рівні корупція проявляється як патологія "дозвільних" функцій різних інститутів адміністративної машини держави. Чим ширша номенклатура цих функцій, тим сильніше зростання корупції, здатної до надання ліцензії на експорт стратегічно важливих ресурсів, призначення "уповноважених" фінансових організацій тощо.

На третьому рівні корупція проявляється як патологія регулюючих функцій різних інститутів адміністративної системи держави, наприклад, встановлення певного рівня податків на експорт і импорт у деяких галузях економіки, розміру тих чи інших квот тощо.

Так, авторка виокремлює такі їх різновиди [9]:

за сферами поширення:

— економічна корупція (безпосередньо пов'язана з тіньовою економікою);

— політична (корупція в політичних колах);

— корупція державних службовців;

за суб'єктами:

— підкуп з ініціативи особи, яка звертається з проханням до посадовця;

— вимагання хабарів за ініціативою посадовця;

за об'єктами (хабарі з боку громадян),

— підприємницькі вчинки (з боку офіційно зареєстрованої організації);

— кримінальний підкуп (з боку кримінальних структур, пов'язаних з проституцією, наркотиками тощо);

за видами вигід від корупційних дій:

— грошові блага;

— послуги (патронаж, захист, лобізм);

за основними цілями:

— отримувач хабаря порушує свої обов'язки в інтересах особи, що дає хабар;

— хабар "за доброзичливе ставлення";

за рівнем централізації корупції:

— вертикальна корупція (хабарі передаються від підпорядкованих державних службовців — керівникам та неорганізованій корупції);

— автономна корупція (отримувач хабаря регулюють свою діяльність самостійно);

за ієрархічним рівнем:

— первинна (побутова) корупція, вона пов'язана з низовими посадами державних службовців;

— корупція середнього рівня (хабарі збираються молодшими чиновниками та передаються їх керівникам);

— корупція у вищих ешелонах влади;

— міжнародна корупція.

Якщо поставити за мету розширення критеріїв типологізації, то в основу додаткових класифікаційних ознак треба покласти врахування особливості існуючої в Україні системи державного управління, якій притаманні внутрішня суперечливість, відірваність від громадян, що призвело до появи нових гібридних корупцій-

них практик та функціонування державних інституцій, що конкурують між собою за хабарі (табл. 1).

Перелік викладених вище форм прояву і видів корупційних відносин не є вичерпним. Але ми прагнули показати своєрідність кожної з них, підкреслюючи ті ознаки, які роблять дані практики корупційними.

На нашу думку, корисність проведеної класифікації полягає в усуненні суперечностей між різними гуманітарними науками в підході до виявлення сутності корупції та найбільш повному змістовному наповненні термінологічного арсеналу при дослідженні корупційних відносин.

В основі фундаментальних причин корупційних відносин, що представлені в таблиці, лежить недосконалість інституційної системи і державної політики у сфері протидії корупції. Варто також відзначити, що вагому роль у загостренні окреслених проблем відіграє історичне минуле держави, її народу або нації, традиції, рівень культурного розвитку, характер (індивідуальність) конкретного державного чиновника — його принципів, рішучість, моральність тощо.

ВИСНОВКИ

Теоретичне осмислення та систематизація класифікаційних ознак типів та форм корупції дає можливість сформулювати такі ключові тези:

- корупція — це багатогранна проблема;
- корупція має множинні аспекти, що не завжди легко виявляються;
- корупція може набувати різних форм і відбуватися з найбільш різних джерел;
- вплив корупції може відчуватися на різних рівнях;
- корупція є не штучно створеним, нав'язаним і чужорідним суспільству фактом, а об'єктивно обумовлене, складне за складом суспільне явище, невід'ємною частиною якого є економічні, політичні, соціокультурні та інші відносини;
- у системі державного управління в Україні, якій притаманні внутрішня суперечливість, відірваність від громадян, вкоренилися нові гібридні корупційні практики.

Література:

1. Гилинский Я.И. Криминология: теория, история, эмпирическая база, социальный контроль / Я.И. Гилинский. — СПб.: Издательство Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 2009. — 504 с.
2. Задорожний С.А. Протидія корупції як першочергове завдання місцевої влади [Електронний ресурс] / С.А. Задорожний // Державне управління: удосконалення та розвиток. — 2014. — № 5. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2014_5_11
3. Качкина Т.Б. Коррупция и основные элементы стратегии противодействия ей: учеб. пособие / Т.Б. Качкина, А.В. Качкин. — Ульяновск: ОАО "Област. тип. "Печат. двор", 2010. — 80 с.
4. Мизерий А.И. Уголовно-правовые и криминологические аспекты борьбы с коррупцией в органах власти: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук 12.00.08 "Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право" / А.И. Мизерий. — Нижний Новгород, 2000. — 29 с.

5. Невмержицкий Е.В. Коррупция в Украине: причины, наследки, механизмы протидії: монографія / Е.В. Невмержицкий. — К.: КНТ, 2008. — 364 с.

6. Прохоренко О.Я. Протидія корупції в Україні у середовищі державних службовців / О.Я. Прохоренко, О.О. Гринчак // Інвестиції: практика та досвід. — 2012. — № 1. — С. 99—101.

7. Соловйов В.М. Основні підходи до формування національної антикорупційної стратегії в сучасних умовах / Б.Л. Розвадовський, В.М. Соловйов // Наука і правоохорона. — 2010. — № 4 (10). — С. 23—27.

8. Селихов Н.В. Коррупция в государственном механизме современной России (теоретические аспекты): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Н.В. Селихов. — Екатеринбург, 2001. — 268 с.

9. Судьбина Н.А. Актуальные проблемы сокращения масштабов теневой экономики России / Н.А. Судьбина // Транспортное дело России. — 2012. — № 4. — С. 3—5.

10. Johnson G. Exploring Corporate Strategy / G. Johnson, K. Scholes — 6th ed. — Pearson Education Ltd: FT Prentice Hall. — 2002. — 1082 p.

References:

1. Hylynskyj, Ya.Y. (2009), *Krymynolohyia: teoriia, ystoryia, empyrycheskaia baza, sotsyal'nyj kontrol'* [Criminology: theory, history, empirical base, social control], Yurydycheskyj tsentr Press, St.Petersburg, Russia.
2. Zadorozhnyj, S.A. (2014), "Fighting corruption as a priority task of local authorities", *Derzhavne upravlinnia: udoskonallennia ta rozvytok*, vol. 5, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2014_5_11 (Accessed 15 Sept 2018).
3. Kachkina, T.B. and Kachkyn, A.V. (2010), *Korruptsiia y osnovnye elementy stratehyy protyvodejstvyya ej* [Corruption and the main elements of the strategy to counter it: Textbook], ОАО "Oblastnaia tipohrafiia "Pechatnyj dvor", Ul'ianovsk, Russia.
4. Myzeryj, A.Y. (2000), "Criminal law and criminological aspects of the fight against corruption in government", Ph.D. Thesis, Law, Nyzhnyj Novhorod, Russia.
5. Nevmerzhyts'kyj, Ye.V. (2008), *Koruptsiia v Ukpaini: ppychyny, naslidky, mexanizmy ppytydii* [Corruption in Ukraine: Causes, Consequences, Mechanisms of Counteraction], KNT, Kyiv, Ukraine.
6. Prokhorenko, O.Ya. and Hrynychak, O.O. (2012), "Fighting corruption in Ukraine among civil servants", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 1, pp. 99—101.
7. Pozvadovs'kyj, B.L. and Solovjov, V.M. (2010), "Innovative approaches to fostering national anti-cultural development in contemporary intellectual", *Nauka i pravoohorona*, vol. 4 (10), pp. 23—27.
8. Selykhov, N.V. (2001), "Corruption in the state mechanism of modern Russia (theoretical aspects)", Abstract of Ph.D. dissertation, Law, Ekaterynburh, Russia.
9. Sud'byna, N.A. (2012), "Actual problems of reducing the scale of the shadow economy of Russia", *Transportnoe delo Rossyy*, vol. 4, pp. 3—5.
10. Johnson, G. and Scholes, K. (2002), *Exploring Corporate Strategy*, 6th ed, Pearson Education Ltd, London, UK.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2018 р.